

New York. Mannahattától a Ground Zeróig

Hogyan él a másik fele

Füledt, forró éjszaka van. Izzadtan fekszenek egymáson, próbálnak elaludni, amikor a levegőn keresztül hirtelen áthatol egy hang. Valami nyikorog, valaki gyorsan kinyitja az ajtót, kiszakítva őket nyugtalan szendergésükből. A sűrű sötétségben hideg fény villan fel. Egy másodperc tört részéig néhány férfi körvonalt látják. Furcsa mozdulatokat tesznek, a szándékaik nem világosak. Egyikőjük valamilyen fémtárgyat tart a kezében.

A betolakodók épp olyan gyorsan elmennek, mint ahogy megjelentek. A ködbe burkolózva eltűnnek, a lakók ismét álomba merülnek. De íme, csoda történt: névtelen arcok és a rajtuk látható érzelmek – félelem, csodálkozás, szomorúság, tehetetlenség, levertség – lettek megörökítve a fényérzékeny emulzióval fedett üvegdarabon. Nemsokára meglátja a világ, hogyan él a másik fele.

Az egyik betolakodó egy Dániából származó bevándorló, Jacob Riis. Tanárcsaládba született, és az asztalos szakmát tanulta ki. Tizenhárom testvére közül gyerekkorukban majdnem mindannyian meghaltak tüdőbajban. Az Egyesült Államokba akkor vándorolt ki, amikor a lány, akit szeretett, nem akart hozzámenni feleségül (sok-sok évvel később meggondolja magát, és New Yorkba költözik). Miután megérkezik Manhattanbe, Riis hosszú időn keresztül az utcán alszik és éhez. Végül valaki riporter állást ajánl neki. Az egyik első feladat, amellyel meg kell birkóznia, egy beszámoló készítése a New York-i arisztokraták, az Astor család rezidenciáján rendezett fényűző ebédéről. Bár ő maga épp az éhenhalás szélén van, nagyszerűen vizsgálják. Rövidesen azonban arra a következtetésre jut, hogy más témák vonzzák. Rendőrségi riporter lesz, és a Mulberry Streetnél lévő rendőrőrs közelébe költözik. Azt beszél róla, hogy az a Halál Sugárútja.

A következő évtizedben bejárja a Five Points környéki nyomornegyedeket. Apró utcákba és sikátorokba merészkedik be, pincékben és sötét folyosókon kószál, fürdőszoba és ablak nélküli búzló lakásokat látogat meg. Körülnéz, és gondosan jegyzetel. „A világ fele nem tudja, hogyan él a másik fele. Így volt ez valamikor. Nem tudta, mert nem akarta tudni. A felső felét nem érdekli azoknak a küszködése és sorsa, akik a társadalom alján élnek, legalábbis addig nem, ameddig ott lehet tartani őket, és nem próbálnak meg berontani a mi helyünkre...”¹ Ír a szüleik által eltaszított csecsemőkről; a szennyvízcsatornában lubickoló gye-

¹ Jacob August Riis: *How the Other Half Lives. Studies Among the Tenements of New York, With and Introduction and Notes by Luc Sante*, New York, Penguin Classics, 1997, 5.

rekekről; oxigén és fény nélküli helyiségekben vegetáló családokról; korrupt rendőrökről, maffialeszámolásokról, mindenről, amiről a világ nagyobbik része – a másik fele – jobb szeretne nem tudni.

Azt mondogatta, hogy a mocskos ház mocskossá teszi azt az embert is, aki benne lakik. Meg volt róla győződve, hogy a mocskos házak nem az égiek akaratából valók, hanem emberi kezek munkájáról tanúskodnak, és ezért senki más, kizárólag az emberek segíthetnek azon a sok rosszon és szerencsétlenségen, amelyek ott történnek. Hitt abban, hogy a tudatlanság okozza az érdektelenséget és a passzivitást.

Nem prédikált, nem moralizált, a konkrétumokra összpontosított. Tényeket közölt – dátumokat, helyeket, neveket, összegeket. Szenvedélyesen írt. Évekkel később felidézi, hogy attól, amit látott, összeszorult a szíve, és szükségét érezte annak, hogy valamit kiadjon magából. És szeretne volna, ha mások szíve is összeszorul. Elbeszélésének hősei sohasem voltak statisztikai évkönyvekből vett, számára távoli alakok, hanem hús-vér emberek, a legkülönbélebb személyes történetekkel. Mindenféle lehetséges módját kipróbálta annak, hogy ezeket a történeteket eljuttassa a „másik félhez”. Ezért akarta illusztrálni a szövegeit. Hitt abban, hogy a képek sokkal könnyebben hatnak az érzelmekre, mint a szavak. „Ez a történet éppen eléggé borús ahhoz, hogy minden emberi szív beleborzongjon.”² De félhomály uralkodott azokon a helyeken is, amelyeken megfordult – a pincékben, alagsorokban, az ablak nélküli kis kamrákban, bérházudvarokban, gyanús kis síkátorokban. A rendelkezésre álló objektívek túlságosan silány minőségűek voltak ahhoz, hogy mindezt le tudja fényképezni velük. Így aztán megpróbált vázlatokat készíteni, de gyorsan meggyőződött róla, hogy nem megy túl jól neki. És aztán hirtelen jött a megvilágosodás.

1887 elején Riis olvasott annak a két németnek a találmányáról, akik építettek egy olyan pisztolyt, amelyet egy pillanattal a fényképezőgép zárjának kinyitása előtt kellett elsütni. A tölténypor kálium-klorát és magnézium keverékét tartalmazta. Az intenzív fehér fény, amely a másodperc egy töredékéig felvillant, a legnagyobb sötétséget is eloszlatta. Riis gyorsan módosított a találmányon – ahelyett, hogy pisztolyból sütötte volna el a töltényt, egy konyhai serpenyőben idézett elő kis robbanást. „Ez valami olyan dolog volt, amire sok-sok éve vártam. Ezen a módon még a legsötétebb zugot is sikerült lefényképezni”³ – írja meg évekkel később a reformer újságíró, aki innentől fogva riporterri felfedezőútjainak asszisztensek társaságában indul neki, akik aztán vonszolják magukkal az állványt és ... a serpenyőt.

Ezeknek a kirándulásoknak az eredménye lett az 1890-ben kiadott *How the Other Half Lives* [Hogyan él a másik fele] című könyve. A szerény méretű brosúra nagyjából tucatnyi vázlatot és tizennyolc fényképet tartalmazott: „A bűnözés és a szerencsétlenség képei éjszaka és napközben készítve Gothamban.” A forma és a tartalom egyaránt megrázta az olvasókat – a háborítatlan középosztályt, amely a képeknek köszönhetően először láthatta saját szemével, hogy néz ki az élet a Lower East Side nyomornegyedeiben. Az egyik felkavart olvasó egy fiatal városi hivatalnok volt, Theodore Roosevelt. Elhatározta, hogy személyesen keresi fel Riist a Printing House Row-nál lévő irodájában (abban az időben itt volt a leg-

² Uo.

³ Jacob August Riis: *The Making of an American*, New York, Macmillan, 1902, 267.

több újság és kiadó szerkesztősége). Nem találta ott, így hagyott neki egy névjegykártyát és egy rövid üzenetet: „Elolvastam a könyvét, és eljöttem, mert segíteni szeretnék”.⁴ Így kezdődött az újságíró és Roosevelt sok-sok éven át tartó barátsága, utóbbi később a New York-i rendőrség főnöke, majd az állam kormányzója, végül pedig az ország elnöke lett. Ami azonban még ennél is fontosabb, hogy drámai változások kezdetét jelentette mindez.

Tetőbrigádok

„Magas, büzlő házak között mentünk [...], udvarokon keresztül, amelyeken a nyitott, ajtajuktól megfosztott árnyékszékeket nők és férfiak közösen használták [...], koszos matracok és szeméthalmok között. Két szobában nyomorgott egy hétfős család, amely még albérlőkkel is osztozkodott ezen a helyen [...]. Szégyelltem magam, hogy egy olyan társadalom tagja vagyok, amelyik megengedi, hogy ilyen körülmények létezzenek [...]. Az, amit láttam, megmutatta a további utamat”.⁵

Lillian Wald Felső-Manhattanben nőtt fel, jól szituált német zsidó családban. Az időnként Riis gyermekeinek nevezett reformerek köréhez tartozott. Műveltek és érzékenyek voltak, mindnyájuknak az volt az érzésük, hogy azokba a sikátorokba és szűk kamrákba, amelyeket a fotográfus bevilágított a villanólámpájával, a lehető leghamarabb el kell jutniuk kefékkel, fecskendőkkel, könyvekkel felfegyverkezve. 1891-ben Wald a Columbia Egyetem orvosi iskolájának ifjú végzettjeként előadást tartott szegény emigráns asszonyoknak a higiénéről. Amikor befejezte, egyikőjük megkérdezte, hogy meglátogatná-e a beteg édesanyját a Lower East Side-on. Belement. Nem sokkal később a Jefferson Street-i nyomortanya második emeletére költözött. Otthagyta a laboratóriumot és a tudományos munkát. „Annak a reggelnek a tapasztalatai a tűzkeresztséget jelentették számomra – írta évekkel később. – Megadatott nekem, hogy annak a kerületnek a részévé váljak, amelyben ráeszmélésem bekövetkezett.”

Azt beszéltek róla, hogy „pragmatikus idealista”. Ő saját magát elsősorban a város felső és alsó része közötti összekötő elemnek tartotta – a között a két világ közötti köteléknek, amelyeket szakadék választott el egymástól: az egyik egy jól szituált nyugat-európai zsidók alkotta közösség, akik viszonylag képzetten érkeztek Amerikába, a másik nincstelen rokonaiké Oroszország, Litvánia, Ukrajna, Galícia és Románia zsidó kisvárosaiból. Utóbbiak szegénynek, esetlennek, betegesnek mutatkoztak; ellenszenvet és szánalmat keltettek. Azok a zsidók, akik már úgy-ahogy berendezkedtek Amerikában, nem akarták, hogy bármiféle közük is legyen hozzájuk. Wald azonban úgy gondolta, hogy valamivel tartoznak nekik.

„Nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek az alakok mindannyian emberi lények. Nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek a nyomorúságos, sötét épüle-

⁴ Idézet: Burns – Sanders – Ades: *New York. An Illustrated History*, New York, Alfred A. Knopf, 1999, 195.

⁵ Lillian Wald: *The House on Henry Street*, New York, Henry Holt and Company, 1915, 5–8. Idézi: Jewish Women Archive: <https://jwa.org/womenofvalor/wald>, 2013. 07. 24.

tek mind-mind valóságos személyek otthonai – férfiaké és nőké, öregeké és fiataloké, jóké és rosszaké, olyanoké, akiknek vannak gyengeségeik, erényeik, vágyaik és álmaik, épp olyanok, mint nekünk – írta Betty Loebnek címzett levelében, aki Jacob Schiffnek, a Wall Street egyik legnagyobb bankárjának anyósa volt. – És tegyük fel magunknak a kérdést: mit tehetek én mindannak a rossznak az ismeretében, mely közöttünk lakozik? Van-e valami kötelezettségem?”⁶

Nem sokkal később Loeb ezt írta lányának: „Hozzám fordult egy rendkívüli, fiatal nő. Nem vagyok biztos benne, hogy zseni-e vagy bolond. Jobb szeretném azt gondolni, hogy zseni, ezért is akarom megkérni Jacobot, hogy adjon neki egy esélyt”.⁷

A levelezés eredménye az 1893-ban létrehozott ápolónői csoport lett – ma szociális munkásoknak neveznék őket –, akik a legnagyobb szükségét szenvedők otthonaiban tettek látogatásokat. Alapvető orvosi segítséget nyújtottak nekik, tanították őket, hogyan készítsék el az ételeiket, és hogyan kerüljék el a kórokozókat. Kék keményített kötényt viseltek, a nyomortanyák között pedig, hogy megkíméljék magukat a meredek lépcsőkön való felmászás fáradságaitól, gyakran a tetőkön keresztül közlekedtek.

Schiff, aki kezdetben nem lelkesedett az ötletért, belement, hogy hat hónapon át finanszírozza a „brigádokat”. Egyetlen feltételt kötött ki: Waldnak részletes feljegyzéseket kellett készítenie arról, hogy kinek, hol, milyen módon nyújtottak segítséget, és milyen eredménnyel. Így aztán minden áldott este, miután végzett a tetők és alagsorok körbejárásával, Wald gondosan jegyzetelt: „Meyer P. – ötéves, a csípője sérült. Hét hónapot töltött az ortopédiai kórházban, ahonnan »gyógyíthatatlan« diagnózissal írták ki. Nyomorék, fájdalmai vannak, hordozni kell...”⁸

A jelentések minden jel szerint meggyőzőeknek bizonyultak. 1895-ben, Schiff adományának köszönhetően, Wald és társai létrehozták a kerületben a mai napig létező Henry Street Settlement House-t. A központ, mely kezdetben a higiéniai szabályok terjesztésére és az alapvető orvosi ellátás biztosítására koncentrált (a díjak mértéke a páciens anyagi helyzetétől függött, a legszegényebbek ingyen kaptak segítséget), gyorsan bővülni kezdett. 1915-ben a Henry Streeten több mint száz ápolónő dolgozott, akik közel huszonhétezer betegről gondoskodtak; évente pedig több mint kétszázezer alkalommal vizitáltak az otthonaikban. Idővel a Henry Street-i épület szanatóriumként, menedékhelyként, hajléktalanok étkezdéjeként, árvaházként, iskolaként, napközi otthonként, művelődési házként, könyvtárként, segélypénztárként, sőt még ügyvédi irodaként is funkcionált. Mindenekelőtt azonban Wald hitt abban, hogy az egyik legfontosabb szerepe, amelyet be kell töltenie, az, hogy az emberek közötti kapcsolatokat erősítse, hogy létrehozzon egy helyi közösséget. A Henry Streeten található ház, illetve a New York többi kerületében létrejött tucatnyi társintézménye állampolgári iskolát alkottak – tanították a közügyek iránt való személyes elköteleződést, segítettek az önbizalomhiányos bevándorlóknak, hogy tegyenek magukért.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

Inspiráltak is. A Lower East Side-on rövidesen elkezdtek egymás után megjelenni a különböző közhasznú intézmények. Az 1889-ben egy német zsidó közösség által megalapított Educational Alliance egyfajta esti iskola volt. A bevándorló családok – elsősorban a gyerekeik – idejártak angol-, tánc- és etikettóra. Használhatták a közfürdőt, megpihenhettek a szép tetőkertekben, valamint az előadásokon megtudhatták, „hogyan válhatnak jó amerikaivá”.

1903-ban a Henry Street Settlement House közelében jelent meg az Egyesült Államok első játszótere. A többek között a Jacob Riis vezette reformerek csoportjának köszönhetően jött létre. 1901-ben a Norfolk, Essex, Grand és Delancey utca közötti bérházak háromnegyedét lebontották. A város által elfoglalt területen New York állam egykori kormányzója, William Seward emlékének szentelték az itt létrehozott parkot (a kormányzó néhány évtizeddel korábban a bevándorlók jogaiért folytatott küzdelmével szerzett érdemeket). Az optimista Riis meg volt győződve arról, hogy a hinták és homokozók hozzájárulnak a fiatalok bevándorlók körében elkövetett bűnözés visszaszorításához. Eleinte a vad udvari játékokhoz szokott fiúk egyáltalán nem voltak elbűvölve. Nyugtalankodtak az olasz és zsidó anyukák is, akik ez idáig az ablakaik alatt tudhatták a kölykeiket, most viszont bele kellett törődniük abba, hogy azok elmennek valahová az ismeretlenbe, még ha a *terra incognita* csak néhány sarokra volt is.

Száz évvel később vasárnap délutánonként a Seward park játszóterén édesanyjuk és bábiskák vigyázó szemek előtt elsősorban ázsiai gyerekek másznak a köteleken és mászókákon (ma már senkinek sem jutna eszébe, hogy akár csak egyetlen pillanatra is levegye róluk a szemét). Színes pólókban gondtalan gyermekek benyomását keltik. De a köddel és nedvességgel átítított park szomorú helyként jelenik meg előttem. Bár a nyár közepén járunk, a napsugarak nehezen hatolnak át a hatalmas platánok lombkoronáin.

Elmegyek innen, és a közelben megállok, a Nathan Strauss emlékének szentelt kis téren, aki az egyik leghíresebb New York-i áruház tulajdonosa volt. Miután hatalmas vagyonra tett szert, hozzáfogott a tüdőbaj elleni küzdelemhez – felépíttette többek között a Lower East Side első tejszűrőtörő állomását, ezt követően pedig az egész városban népszerűsítette az ötletét. A legszegényebbeknek, akik nem is álmodozhattak saját hűtőszekrényről, jeget osztogatott.

Azokra gondolok, akiket az elmúlt évszázad kudarcai nem rettentettek vissza attól, hogy próbálják tenni a dolgukat, a keményített kötényeikben tetőkön mászkáló ápolónőkre, a pragmatikus idealistákra, akikről nem lehetett tudni, boldok-e vagy zsenik, a jégkockákra, a serpenyős pirotechnikára, a késő éjjel megírt levelekre és beszámolókra. Az emberi türelemre és kitartásra gondolok, a reményre, amely a józan ész ellenére arra készítteti, hogy a legreménytelenebb vállalkozásokba is befogjanak, az alázatra, amely megengedi, hogy lassú változásokkal is beérjék ott, ahol úgy tűnik, hogy inkább dinamittra és forradalomra lenne szükség, a lélek hajthatatlanságára, amely erőt ad, hogy minden reggel felkeljenek bűzlő matracukról, és újrakezadjék. Azokra gondolok, akiknek nem sikerült, és azokra, akik a létrán egyre feljebb kúszva a felhők felé törekedtek.

Strauss kis teréről látni lehet az új World Trade Center építkezésén dolgozó darukat. A távolban látszó toronyházakat nézegetem, és az emberi álmok és cselekedetek nagyságára gondolok. Elképzelem a férfiakat, akik gerendákat cipel-

nek, hegesztenek, csavarokat húznak meg; egyikük letörli az izzadságot a homlokáról, másikuk káromkodik, a harmadikuk rágyújt egy cigarettára. Lent a városban, a lélegzetüket és szitkozódásukat változatlanul, több mint száz éve vigyázza a sziget őrzője, a szabadság, egyenlőség, testvériség patrónusa. Az öböl vizéről visszaverődő napfényben alig látszik; el kell hinni, hogy ott őrködik a kikötő bejárata felett, patinával borítva, amely – legalábbis szeretnénk bízni benne – nem csupán az oxigén hatására vonta be. Minden valószínűség szerint a munkások közül azonban senkinek sincs ideje ebben a pillanatban kémiai folyamatokon elmélkedni. A szabadság, egyenlőség, testvériség fogalma sokkal bonyolultabb dolog, mint gerendákat rögzíteni a felhők alatt.

SZATZKER HELGA fordítása